

Η «ΤΕΧΝΗ ΒΙΟΥ» ΚΑΤ' ΕΠΙΚΟΥΡΟΝ: ΠΕΤΤΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΡΟΣ

ΚΑΘΗΓ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
Ἀκαδημαϊκός

1. Προκαταρκτικὲς θεωρήσεις. Κατὰ πόσον ἡ κατ' Ἐπίκουρον «τέχνη βίου» εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ *πεττεία*, δηλαδή λογισμὸς μιᾶς σκακιστικῆς παιδιᾶς; Οἱ ιδέες ποὺ ἀκολουθοῦν θὰ καταταχθοῦν σὲ τρεῖς θεματικὲς ἐνότητες συνδεόμενες μεταξὺ τους μ' ἓνα κατευθυντήριο νῆμα ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν συνέπειά τους καὶ τὴν λογικὴ τους δομητικότητα: ἀρχικῶς, θὰ καταβληθῇ προσπάθεια προσδιορισμοῦ καὶ διακριβώσεως τοῦ ὅρου *πεττεία* ὡς ἀναφερομένου σὲ μιὰν θεωρητικὴ καὶ συγχρόνως πρακτικὴ διαδικασία ἀξιολογήσεως, προγραμματισμοῦ κι ἀξιοποιήσεως ἐνδεχομένων ποὺ προσφέρονται ἀπὸ τὴν τύχη στὸ πλαίσιον ἐνὸς δεδομένου συμπλέγματος καταστάσεων· ἀκολούθως θὰ ἐπιχειρηθῇ περιγραφὴ τῆς λειτουργίας τοῦ καιροῦ σὲ σχέση πρὸς τὸν προγραμματισμὸ αὐτόν, λειτουργίας πραγματιστικῆς (δηλαδή ἀποβλέπουσας εἰς ἐπιτυχῇ ἀντιμετώπισιν ἐνδεχομένων ἰδεατῶν), μιᾶς λειτουργίας, πάντως, ποὺ ἐμφανίζεται ὑπὸ δυὸ ἄκρως διακρινόμενες ὀψεις: (α) ὡς ἀνάπτυγμα τῆς προθετικότητος τῆς συνειδήσεως καὶ (β) ὡς κινητικὴ τῆς συνειδήσεως, νοουμένης ὡς ἱκανῆς νὰ ἐγκαθίσταται ἐκτὸς ἐαυτῆς μέσα στὸ παρελθὸν ἢ στὸ μέλλον καί, συγχρόνως, ὡς ἐπιτρέπουσας τὴν ἄκραν ἐνεργοποίησιν μιᾶς σειρᾶς εὐκαιριῶν προσφερομένων ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ροὴ τῶν γεγονότων· τέλος, σὲ μιὰν τρίτη φάση, θὰ μελετηθοῦν οἱ συνθῆκες διαμορφώσεως μιᾶς «τέχνης τοῦ βίου», νοουμένης ὡς «αἰρέσεως βίου», προσηκούσης στὸν ἐπικούρειον σοφόν. Μιὰ συμπερασματικὴ σειρὰ στοχασμῶν θὰ ἐπιτρέψῃ τὸν ποσοτικὸν προδιορισμὸ τῆς εὐρύτητος, τῆς σημασίας καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀπαντήσεως ποὺ θὰ ἔχῃ δοθῇ στὸ ἀρχικῶς τεθὲν πρόβλημα τῆς διακριβώσεως τῆς ἐννοίας τῆς *πεττείας*.

2. Ἡ πεττειακὴ δραστηριότης ὡς ἐνέργεια διερευνήσεως δυνατότητων. Πρόκειται, προπάντων, στὴν περίπτωση αὐτὴν, περὶ προσπελάσεως, χάριν διευκρινίσεώς του, τοῦ κατ' ἐξοχὴν μέσου τὸ ὁποῖον διαθέτει ἡ συνειδήση προκειμένου ἡ ἴδια νὰ τοποθετῇται ἐντὸς μιᾶς δομημένης ἠθικῆς καταστάσεως εἴτε ἤδη ὑπαρχούσης εἴτε δημιουργουμένης εἴτε, ἔστω, ἀπλῶς ἀναδομηθείσης ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴν συνειδήση, καὶ ν' ἀξιολογῇ τὴν σπουδαιότητά της, ὥστε ν' ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ ἐρμηνεύει καλύτερα τὴν ποιότητά της πρὶν ἢ ἴδια προχωρήσει σὲ κάποιαν ἐπιλογὴν ἢ καὶ σὲ σειρὰν ἐπιλογῶν ἐντασσομένων σ' ἓνα σύνολον πράξεων τακτικῆς, ποὺ συναποτελοῦν μιὰν δυναμικὴ στρατηγική. Μ' ἄλλους λόγους, πρόκειται περὶ τῆς συλλήψεως τῶν δυνατοτήτων χρησιμοποίησεως, ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως, ἐνὸς συνόλου διαδικασιῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἐπέμβαση τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἐπὶ ἐνὸς ἀκριβοῦς γίνεσθαι ποὺ τοποθετεῖται ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ποὺ ἐκτυλίσσεται ἀνεξαρτήτως ἐκείνης. Χάρη σὲ μιὰν παρόμοιαν ἐπέμβαση, ἡ συνειδήσις ἐπιβάλλεται, μὲ τὴν σειρά της, τόσον ὡς συνειδήσις ἑαυτῆς, ὅσον καὶ ὡς συνειδήσις τοῦ πλέγματος γεγονότων ἐπὶ τῶν ὁποίων καλεῖται νὰ δράσῃ. Στὴν περίπτωση αὐτὴν ἡ πεττεία συνδέεται πρὸς τὴν ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως «γνώσιν τοῦ συμπεριφέρεσθαι», δηλαδὴ πρὸς μιὰν γνώσιν ὑψηλῆς ἐξειδικεύσεως καὶ ἱκανῆς νὰ τῆς προσπορίσῃ τὰ πρὸ λεπτεπίλεπτα ἀναγκαῖα ἐφόδια ποὺ νὰ ἐπιδέχωνται ἐφαρμογῆς ἐπὶ τῶν πολυπλοκώτερον καταστάσεων τίς ὁποῖες ἡ συνειδήση καλεῖται ν' ἀντιμετωπίσῃ¹.

Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποτελῇ παρὰ τὴν ἀντιστροφὴ καὶ τὴν ἐκλογίκευση τῆς μοιρολατρικῆς ἀντιλήψεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα συμβαίνουν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ ἐπιπέδου ὑπερβατικοῦ, μεταξὺ δύο σκακιστῶν, τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ². Τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ποὺ κατατάσσεται στὴν κατηγορίᾳ ἀγώνων μὲ δεσπόζουσας μανιχαϊκὴν, ὁ Ἐπίκουρος τὸν ἀνάγει, στὴν πραγματικότητα, εἰς περίπτωσιν ἐκδήλως ἀνθρωπίνην. Κατ' αὐτόν, δὲν τίθεται θέμα παθητικῆς ἀποδοχῆς μιᾶς μοίρας ἄνωθεν ἐπιβληθείσης. Κι ὅμως αὐτὸ ἀκριβῶς φαίνεται νὰ δέχονται οἱ Στωϊκοὶ μέσῳ τῆς διδασκαλίας τῆς συναινέσεως πρὸς τὴν πρόνοιαν³, μιᾶς

1. Πβ. ΠΛΑΤ., *Πολιτ.*, ΣΤ' 487 c· *Φαῖδρ.*, 274 d· *Πολιτικ.*, 299e· *Νόμ.*, Ζ' 820 c-e.

2. Πβ. T. BURCKHARDT, *Le symbolisme du jeu des échecs*, Paris, 1954.

3. Πβ. SVF, ἀπ. 331, ΙΙΙ, 81, 20-22 (ΔΙΩΝΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤ., *Λόγ.* ΙΙΙ, § 43, τ. Ι, σ. 41, 7 Arnim): «λέγεται γὰρ ἡ ἀρχὴ “νόμιμος ἀνθρώπων διοικήσις” καὶ “πρόνοια ἀνθρώπων κατὰ νόμον”».

διδασκαλίας ή όποία, μέ τήν σειρά της, άνάγει έαυτήν στην διδασκαλία περί όμολογίας τοῦ βίου πρὸς τήν φύση⁴, δίχως ὅμως καί ν' άπαγορεύει τήν δρᾶσιν, προκειμένου ν' άποφευχθῇ ή ύποταγή στο κακόν καί νά έπιτευχθῇ ή εκ τοῦ κακοῦ άπελευθέρωση χάρη στην έπιλογή τοῦ άγαθοῦ, έστω κ' εκείνου τοῦ άγαθοῦ τὸ όποϊον άντιπροσωπεύεται άπό τήν ήδονήν. Ἡ δρᾶσις αὐτή εἶναι συγχρόνως άπελευθέρωση κ' έπιβεβαίωση τῆς συνειδήσεως: τήν έλευθερώνει άπό κάθε έπιβολήν τοῦ ένδεχομένου καί, συγχρόνως, τήν καθιστά κυρίαν έαυτῆς καί, τρόπον τινά, κυρίαρχον τῆς μοίρας της· μιᾶς μοίρας τήν όποίαν ή ίδια δημιουργεῖ για τὸν έαυτόν της κατ' άποκλειστικότητα. Ἡ ίδια έφεξῆς άνυψώνεται στην κατάσταση δημιουργίας ένός γίγνεσθαι, τοῦ ιδικοῦ της γίγνεσθαι, ὅπως καί τοῦ καθολικοῦ γίγνεσθαι, τοῦ όποίου εἶναι εἰς θέσιν ν' άναδομήση τήν ροή χάρη στην άναδόμηση τῆς ροῆς τοῦ ιδίου αὐτῆς γίγνεσθαι.

Ἡδη κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, «ὁ παῖς αἰῶν» έπιδίδεται εἰς πεττεῖαν⁵: μετακινεῖ «πεττούς», δηλαδή πεσσούς, κατὰ βούλησιν, ένῳ μᾶλλον δημιουργεῖ τοὺς κανόνες, άκόμη άνύπαρκτους, τῆς παιδιακῆς αὐτῆς δραστηριότητος. Για τὸν Πλάτωνα, ὁ όποῖος λίγο-πολύ έμπνέεται άπό τήν εἰκόνα αὐτήν, ή πεττεία καθίσταται κυρίως μιᾶ διαδικασία· ή, καλύτερα, μιᾶ μάθηση-πειθαρχία έρεῦνης, έξειδικευμένη, αλλά κ' έφαρμόσιμη σέ πολλά έπίπεδα, τὸ έπιστημονικό καί τὸ καλλιτεχνικό λ.χ., καί συνίσταται στην έξαντλητικήν άπαρίθμησην⁶ ὅλων τῶν δυνατῶν έντός ένός δεδομένου πλέγματος πού εύρίσκεται έν τῷ γίγνεσθαι· κ' έν συνεχείᾳ, στην κατηγοριοποίηση τῶν δυνατῶν αὐτῶν διά τοῦ χαρακτηρισμοῦ των ὡς προσφόρων ή ὡς άπροσφόρων, πρὶν άπό τήν ένσυνείδητην έπιλογή τοῦ προσφορώτερου έξ αὐτῶν σέ σχέση πρὸς τὸν έπιδιωκόμενον σκοπό⁷. Ἀντιμετωπίζεται έδῶ μιᾶ υπόμνηση τῆς γενικῆς σκοπιμότητος στην όποίαν παρενείρεται ή «πεττειακή» έπιλογή τοῦ άγαθοῦ, στην όποίαν προβαίνει ή συνείδησις. Ἐφεξῆς, για τὸν Ἐπίκουρον, παρό-

4. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, «Les cités humaines comme répliques structurales du monde d'après Zénon de Cittium», *Diotima*, 20 1992 10-16.

5. Πβ. ΗΡΑΚΛ., άπ. Β.52 (D.-K.¹⁶): «αἰὼν παῖς ἐστὶ παίζων, πεσσεύων».

6. Πβ. ΠΛΑΤ., *Φῶτῃβ.* 17 c-e· P. KUCHARSKI, *Les chemins du savoir dans les derniers dialogues de Platon*, Paris, P.U.F., 1949, σσ. 117-128· E. MOUTSOPOULOS, *The Reality of Creation*, New York, Paragon, 1991, σσ. 31-44, ίδια σ. 36 καί σημ. 36.

7. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Φαινομενολογία τῶν ήδονῶν*, β' έκδ., Ἀθήναι, Γρηγόρης, 1975, σσ. 33 κ.έξ.

μοια σκοπιμότης αποβαίνει ἀφ' ἑαυτῆς ἀνεξάρτητη οἰασδῆποτε εἰμαρμένης (ἢ προνοίας)· ὑπακούει ἀποκλειστικὰ στὴν ἰδέα τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ συνείδησις περὶ τῆς εὐεξίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος τοῦ ὁποίου εἶναι συνείδησις. Ἀσφαλῶς, αὐτὴ ἡ εὐεξία καὶ αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθοῦν διὰ μέσου γενικωτάτων κατηγοριῶν, ὅπως τῆς ἀταραξίας, τῆς καταστηματικῆς ἡδονῆς ἢ τῆς κινητικῆς ἡδονῆς· ὥστόσον οἱ κατηγορίες αὐτὲς συνεπάγονται, σὲ κάθε μιὰν συγκεκριμένην περίπτωσιν, ἐπιλογὲς ἐξ ἴσου συγκεκριμένες ποὺ δὲν ἰσχύουν παρὰ μόνον ἂν ἔχη προηγηθῇ συνειδητὴ ἀπόφασις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραστάσεως τῶν ἀποτελεσμάτων ποὺ κανονικῶς οἱ ἐπιλογὲς αὐτὲς θὰ ἐπιφέρουν. Ἡ αἰτιότης, συνεπῶς, δὲν καταλύεται, ὥς ἐκ τούτου· ἀπλῶς ἀντιστρέφεται, ἀναδομεῖται, ὥστε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἡ συνείδησις ἔχει θέσει εἰς ἑαυτήν.

Ἡ πεττεία, γενικῶς, συνεπάγεται δραστηριότητα τῆς συνειδήσεως, δραστηριότητα ποὺ νὰ περιλαμβάνῃ τὶς ἀκόλουθες φάσεις, δίκην τῶν φάσεων ἐκείνων τῆς παιδιᾶς, οἱ ὁποῖες προηγούνται μιᾶς συγκεκριμένης κινήσεως ἐκ μέρους τοῦ σκακιστοῦ: (α) ἀναγνώρισιν τοῦ πεδίου, ἡ ὁποία ἐμπεριέχει καὶ ἀξιολόγησιν τῶν διαθεσίμων δυνάμεων ἐκατέρου τῶν παικτῶν, καθὼς καὶ τῶν προσφύων καὶ ἀπροσφύων ὤψεων τῶν ἀντιστοίχων καταστάσεων· (β) ἀπαρίθμησην, κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαντλητικώτερην, τῶν προσφερομένων εἰς τὸν παίκτην ἐπιλογῶν γιὰ τακτικὰς κινήσεις· (γ) ἀξιολόγησιν, κατὰ σειρὰν, τῆς σχέσεως χρησιμότητος καὶ σκοπιμότητος μιᾶς ἐκάστης τῶν κινήσεων αὐτῶν πρὸς τὰ πιθανὰ τῆς ἀποτελέσματα· (δ) τελεσίδικον ἀπόφασιν περὶ τῆς ἐπιλογῆς τῆς ἐπιβαλλόμενης κινήσεως, κ' ἐφαρμογὴν τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς παιδιᾶς. Οἱ διαδοχικὲς ὅμως αὐτὲς φάσεις εἶναι οἱ ἴδιες ἐκείνες ἀπὸ τὶς ὁποῖες διέρχεται κάθε συνείδηση κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἑνὸς οἰουδῆποτε σχεδίου σχετικοῦ πρὸς τὴν βουλευτικὴν τῆς δραστηριότητ⁸, ποὺ συνήθως συγκρίνεται πρὸς «ἓνα δρᾶμα σὲ τέσσερεις πράξεις». Ἡ ἀνάλυσις αὐτῆς τῆς βουλευτικῆς πράξεως φαίνεται νὰ ἐμπνέεται καθ' ὑπερβολὴν ἀπὸ μιὰν νοοτροπία τοῦλάχιστον σχολαστικὴν, ἀφοῦ, στὴν πραγματικότητα, ἡ συνείδησις ἐνεργεῖ ἐν

8. Πβ. τοῦ ΑΥΤΟΥ, «Θεωρία τῆς βουλήσεως», *Φιλοσοφικοὶ Προβληματισμοί*, τ. 3: *Βιώματα καὶ ἐνεργήματα*, Ἀθῆναι, ἔκδ. τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1985, σσ. 213-275, ἰδίᾳ σσ. 234-235.

προκειμένῳ κατὰ τρόπον συνθετικόν· ἀνάγει ἐξ ἀρχῆς κάθε πράξιν πού ἀφορᾷ σέ μιάν τακτική κίνησιν, στήν στρατηγική τήν ὁποίαν ἐπιδιώκει νά ὀλοκληρώσῃ, καί προσδιορίζει τήν τελική της ἐπιλογήν οἶονει ἀπό τῆς πρώτης ἀξιολογήσεως τῆς ἀντιμετωπιζομένης καταστάσεως· ὥστοςον ὑποχρεοῦται νά ὑποβάλλῃ τήν ἐπιλογή της αὐτήν σέ μιάν θεωρητική δοκιμασία πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεώς της. Ἡ φάση τῆς *βουλευσεως* (*deliberatio*) παραμένει συνεπῶς ἡ μόνη σημαντική μεταξὺ ὅσων φάσεων συνιστοῦν τήν πεττειακὴν δραστηριότητα, ἐκείνη δηλαδή πού συμπυκνώνει ἐν ἑαυτῇ ὅλες τὶς ἄλλες⁹.

Ἄς ἐφαρμόσωμε, τώρα, τὴν λειτουργία τῆς πεττειας ἐπὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως ἐπιλογῆς στὸ ἐπίπεδο τῶν ἡδονῶν, ὅπως ὁ Ἐπίκουρος τὴν ἀντιλαμβάνεται. Εἶναι προφανές πῶς, γι' αὐτόν, προκειμένου νά ἐνεργήσῃ ὀρθῶς, ἡ συνείδησις ἐπιλέγει ἐκάστοτε τὴν προσφορώτερη καὶ τὴν διαρκέστερη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἡδονήν. «Καλῶς ζῆν»¹⁰, δηλαδή ὁμορφα, καὶ «μακαρίως ζῆν»¹¹, δηλαδή εὐδαιμόνως, σημαίνει, τελικῶς, νά εἶναι κανεὶς εἰς θέσιν νά συγκρίνῃ μετὰ λόγου τὶς δυνατότητες πού προσφέρονται στήν συνείδησιν καὶ νά ἐπιλέγῃ τὴν καλύτερη, παραμερίζοντας ὅσες δὲν παρουσιάζουν ἀρκετὲς ἐγγυήσεις πού νά ἐπιφέρουν ὄχι τὶς ἐντονώτερες ἡδονές, ἀλλὰ ἐκείνες τῶν ὁποίων ἡ σκοπιμότης προσφέρεται καλύτερα στὸν χαρακτήρα τῆς ἔλλογης ὑπάρξεως. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν μονάχα εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθῇ ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Ἐπικούρου, κατὰ τὴν ὁποίαν, δεδομένου ὅτι τὸ προτιμητέον ἀγαθὸν εἶναι αὐτὸ πού ἐκ φύσεως προσήκει στήν ὑπαρξὴ («πρῶτον ἀγαθὸν σύμφυτον»¹²), δὲν ἐπιλέγομεν οἰανδήποτε ἡδονήν, ἀλλὰ συμβαίνει νά παραμερίζωμε πολλὰς ἡδονές ὅταν αὐτὲς συνεπάγονται μείζονες δυσχέρειες¹³. Ἀκριβῶς οἱ συνέπειες τῆς ἐπιλογῆς στήν ὁποίαν προβαίνομεν εἶναι σημαντικώτερες τῆς ἡδονῆς τὴν ὁποίαν

9. Πρόκειται περὶ τῆς «ματιᾶς» τῶν μεγάλων διδασκάλων, περὶ τοῦ *συννοῶν* τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Ρητορ.*, A2, 1357 a 4· *π.γεν.καὶ φθορᾶς*, A2, 316 a 5· ἩΘ. *Νικομ.*, Γ4, 1250 a 33: «συνιδεῖν τοὺς καιροὺς».

10. *Ἐπιστ. πρὸς Μενικέα*, 126 (Usener 1996, 61, 18 καὶ 21).

11. *Αὐτόθι*, 128 (U. 62,15) καὶ 129 (U. 63,1).

12. *Αὐτόθι*, 129 (U. 63,5· πβ. ΠΛΑΤ., *Φίληβ.*, 51 d: «καὶ τούτων συμφύτους ἡδονὰς ἐπομένους»).

13. *Αὐτόθι*, 129 (U. 63,5-8· πβ. *ἀνωτ.*, καὶ σημ. 7).

ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπιζητοῦμε, σ' αὐτὸ δὲ συνίστανται ἀφ' ἑνὸς ὁ ἔλλογος χαρακτήρ τῆς ἐπικουρείου «ἡδονοθηρίας», κι ἀφ' ἑτέρου ἡ σπουδαιότης ποὺ ἀποδίδεται στὴν πεττειακὴν ἀναζήτησιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ἐκ τῶν προτέρων συλλαμβανομένης ἐξελίξεως τῆς ἐπιλογῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἡ συνείδησις θὰ καταλήξῃ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἴδιας τῆς σκοπιμότητος ποὺ προσήκει στὴν ἐπιλογὴ αὐτήν, ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς σκοπιμότητος τῆς ἴδιας τῆς συνειδήσεως· μιᾶς σκοπιμότητος ἰσότητις μονάχα πρὸς τὴν σκοπιμότητα τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας συνειδήσις ἡ συνείδησις διατελεῖ. Ἄν ὁ πεττειακὸς χαρακτήρας τῆς ὑπ' ὄψιν διαδικασίας εἶναι τόσον ἐμφανής, τοῦτο ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ πεττεία εἶναι τὸ ἀποτελεσματικώτερο μέσον τὸ ὁποῖον ἡ συνείδησις διαθέτει ὥστε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν σκοπιμότητά της.

3. Ἡ καιρικήτης: μιὰ μοναδικότης μέσα στὸ ἀνεπανάληπτον.

Προσῆκει, στὸ σημεῖον αὐτό, εἰδικώτερα, νὰ παραχωρηθῇ ὁ λόγος στὸν γάλλο στοχαστὴ Jean-Marc Gabaude¹⁴ ὁ ὁποῖος, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ καιροῦ κι ἀπὸ τὴν προοπτικὴν τὴν ὁποίαν ἡ ἔννοια αὐτὴ συνεπάγεται, προτείνει μιὰν στέρεη καὶ συνεπέστατη ἐρμηνευτικὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπικουρείου ἠθικῆς¹⁵. Ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ ἐπικουρισμοῦ, τὴν ὁποία ὁ Gabaude προτείνει ὑπὸ τὸ φῶς μιᾶς φιλοσοφίας ἐπικεντρωμένης ἐπὶ τῆς ιδέας τοῦ καιροῦ, τονίζει ἀφ' ἑνὸς τὴν στενὴν σχέση ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ βιούμενης καιρικῆς ἐμπειρίας καὶ προθετικότητος τῆς συνειδήσεως ποὺ βιώνει τὴν ἐμπειρίαν αὐτήν, κι ἀφ' ἑτέρου τὸ ἐλάχιστον καὶ συγχρόνως βέλτιστον τοῦ καιροῦ, δομῆς ἀναδομούσης τὴν βιούμενη πραγματικότητα. Ἐν προκειμένῳ ἀντιμετωπίζονται δύο διαλεκτικὲς ποὺ ὑπαισέρονται ἡ μιὰ ἐντὸς τῆς ἄλλης καὶ ποὺ συνιστοῦν τοὺς ὅρους μιᾶς γενικευμένης εὐρύτατης διαλεκτικῆς. Καθ' ὃ μέτρον ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐφαρμόζεται ἐπὶ τοῦ ἐπικουρισμοῦ ἀπὸ τὸν γάλλο φιλόσοφο, ἡ ιδέα τῆς προθετικότητος τῆς συνειδήσεως, νοουμένη ἤδη ὡς

14. Πβ. J.-M. GABAUDE, «E. Moutsopoulos, philosophe du Kairos», *Du vrai, du beau, du bien*, Paris, Vrin, 1990, σσ. 14-25· καὶ *Diotima*, 16, 1988, σσ. 84-95.

15. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Les plaisirs selon Épicure», *Diotima*, 11, 1983, σσ. 210-214, ἰδίᾳ σσ. 210-213. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *Revue de l'Enseignement Philosophique*, 34/6, 1984, σσ. 1-13, ἰδίᾳ σσ. 5-7, ὅπου περιέχονται πολλὲς βιβλιογραφικὲς ἀναφορὲς. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Éclairage sur le kairos à partir de la philosophie de Bergson», *Philosophia*, 21-22, 1991-1992, σσ. 349-357.

καθαρή πρόθεση και ὡς *σχέδιον*, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Bergson, ἀποβαίνει, μὲ τὴν σειρά, «σχέδιον τάσεως πρὸς ἕναν στόχο ἡδονῆς» καὶ «πρόθεση ἐπαναβιώσεως τοῦ στόχου ἐκείνου ἅπαξ αὐτὸς ἐπιτευχθῇ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ στόχος ἐξυποκειμενίζεται κ' ἡ ἐσωτερική του σφραγίζει τὸ ἀντικείμενο, κυριαρχεῖ, ἐπ' αὐτοῦ, τὸ ἀξιολογεῖ (καὶ) τὸ ἀνάγει εἰς ἐαυτήν»¹⁶, ἐνῶ, κατὰ τὴν ἴδια τάξη ἰδεῶν, «τὸ ὑποκείμενο ἀπολαύει ἐφεξῆς τῆς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου κυριαρχίας του. Ἡ συνείδησις ... στρατεύεται συνεπῶς κατὰ πρόθεσιν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενό της»¹⁷.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐφαρμογή, ἀπὸ τὸν Gabaude, τῆς καιρικότητος, νοουμένης συγχρόνως ὡς ἀντικειμενικῆς κι ὡς ὑποκειμενικῆς, ὡς προθετικῆς κι ὡς βιούμενης, ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς βιώσεως τῶν ἡδονῶν, ὅπως αὐτὸ συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρον¹⁸, ὁδηγεῖ σὲ δυὸ φαινομενικὰ διαφορετικὲς προβληματικὲς, οἱ ὁποῖες ὡστόσο συνδέονται τόσο μεταξὺ τους ὅσο καὶ πρὸς τὴν ἥδη ἀντιμετωπισθεῖσαν προβληματικὴν τοῦ πετειακοῦ χαρακτήρος τῆς θεμελιώδους διαδικασίας ἐλλόγου ἐπιλογῆς τῶν ἡδονῶν: ἐξ ἄλλου, πᾶσα ἐκκαιρίκευσις συντελεῖται ἐντὸς μιᾶς ζώνης μᾶλλον παρὰ ἐπὶ ἑνὸς σημείου, «μιᾶς ζώνης κρίσιμης, ἑνὸς κατωφλίου, ἑνὸς εὐτυχοῦς τελεολογικοῦ μεγίστου (κατὰ τὸν γράφοντα, ἑνὸς ἐλαχίστου καὶ

16. Πβ. Les plaisirs selon Épicure, σ. 5.

17. Πβ. *αὐτόθι*. Πβ. ὡστόσο τὴν ἀνάλυση τοῦ J. BRUN, *L' épicurisme*, Paris, P.U.F., 1959, σ. 39: «Γιὰ τοὺς Στωϊκοὺς ὑφίσταται χρονικὴ συνέχεια..., γιὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ σοφία συνίσταται στὴν ἀποφυγὴν τῆς ἀλλαγῆς, στὴν ἀναξήτησιν τῆς ἡδονῆς μέσα στὴν ἡρεμία. Ἡ αἴσθησις εἶναι συνεπῶς μιὰ σύλληψις σὲ κατὰστασιν ἡσυχίας, ἡ πλάνη καὶ τὸ πάθος συνίστανται στὴν προσθήκην, ἐπὶ τῆς στιγμῆς αὐτῆς, διαστάσεων τῶν ὁποίων ἡ ἴδια στερεῖται..., δηλαδὴ στὸ νὰ θεωροῦμε μέσα στὴ στιγμὴ ἕνα ὁλόκληρο παρελθὸν μὲ βαρύνουσαν σημασία. Τὸ οὐσιώδες εἶναι νὰ μὴν συμπεριφερώμεθα δίκην παθιασμένου, θύματος τῆς δόξης, ἐλπίζοντες ἢ φοβούμενοι» (ἡ τελευταία αὐτὴ φράση ἀποτελεῖ τὴν πρόδρομον ἐξεικόνισιν τῆς ἀντιστοίχου φράσεως τοῦ Descartes, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθη ὁ Καζαντζάκης, τόσο ὑπερμέτρως εὐφημούμενος δι' αὐτήν). Καθίσταται προφανὲς ὅτι, γιὰ τὸν Jean Brun, ἡ χρονικὴ ἀσυνέχεια τὴν ὁποίαν ὑποβάλλει ἡ ὑπαρξὴ τῶν διαφορῶν στιγμῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα καιρικόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὅποια καιρικότης προϋποθέτει προθετικότητα παθιασμένην δὲν εἶναι ἴδια τοῦ σοφοῦ. Ἀντιθέτως, τίποτε δὲν ἐμποδίζει τὸν σοφόν, ἐλεύθερον οἰουδῆποτε πάθους, ν' ἀναφέρεται προθετικῶς εἰς τὸν καιρὸν ὡς εἰς στιγμὴν μοναδικὴν κι ἀνεπανάληπτον.

18. Πβ. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *ἐνθ' ἄν.*

συγχρόνως βελτίστου, αλλά ό Gabaude καταφανώς προσδίδει έδω στον όρο «μέγιστον» χαρακτηρα όχι ποσοτικόν, αλλά ποιοτικόν). Ἡ ζώνη αὐτή συνιστά μιάν στιγμή συνεπτυγμένην κι αποφασιστικήν ή όποία, ως πρόσφορος, αποβαίνει αξιολογικώς απαραίτητη¹⁹, συνεπώς ένα πραγματικό βέλτιστον. Πρέπει νά παρατηρηθῇ πώς παρόμοιος καιρός δέν νοείται κυριαρχών τῆς συνειδήσεως, μ' άλλους λόγους «μέτρον άνέφικτον, ύποδουλωτικόν»²⁰. άντιθέτως, στην συνείδησιν απόκειται νά τόν διαβλέψη, νά τόν έξετάση, νά τόν αποκαλύψη και νά τόν αξιοποιήση. Ἐκείνη προσδιορίζει τήν είδοποιόν του έμβέλεια, εκείνη καθορίζει και τό πεδión έφαρμογῆς του. Ὑπό τίς συνθήκες αὐτές ό καιρός παραμένει «έν συναρτήσει δράσεως πρὸς τήν βιοτικήν συνάφειαν, πρὸς τό περιβάλλον και πρὸς τήν θυμικήν και νοητικήν, δηλαδή φιλοσοφικήν, τονικότητα τοῦ ύποκειμένου»²¹. Ὁ άνθρωπος εἶναι κατ' άρχήν ικανός σέ κάθε εύκαιρίαν νά ύποδουλώση τόν καιρόν προκειμένου νά επιτύχη καλύτερα τοῦ σκοποῦ του. «Κατά τήν καιρικὴν ἢ προνομιούχον ἢ κρίσιμον στιγμή, ό βίος προσλαμβάνει όλόκληρη τήν σημασία του για όποιον γνωρίζει, καθώς γνωρίζουν οί φίλοι τοῦ *Κήπου* (τοῦ Ἐπικούρου), νά συλλαμβάνη τήν τέχνη τοῦ τελετουργικοῦ, τῆς λεπτομέρειας, τοῦ «σχεδόν», ακόμη και τοῦ αποφασιστικοῦ «οἶονεϊ μηδενός»²². Ὑπό τό ίδιο πνεῦμα ό Gabaude έρμηνεύει, κατά τρόπον όλως αὐθεντικόν, τήν θεώρηση τοῦ συντάσσοντος τίς γραμμές αὐτές, εφαρμόζοντάς τήν επί τῆς βιούμενης εμπειρίας τῆς ἡδονῆς: «Ἡ πρόθεσις τῆς ἡδονῆς, άπαξ πληρωθῇ, όριοθετεῖ τήν έν γένει περιοχή τῆς συνειδητῆς ύπάρξεως και συμπίπτει πρὸς τήν σταθερή σοφίαν. Ἡ συνείδησις τοῦ επικουρείου διανοητοῦ αποβαίνει έφεξῆς επιβεβαίωση τῆς υπερβάσεως τῆς ύπάρξεως ως καταστάσεως μονίμου πού εξασφαλίζει τήν άνθηση τοῦ εἶναι σέ πλέον-εἶναι... Τό πλέον-εἶναι, καταστηματικοποιούμενο, δηλαδή μονιμοποιούμενο, μέ τόν τρόπο αὐτόν, αποβαίνει όλοκλήρωσις, εύδαιμονική άνάλωσις, ύπαρξιακή έντατικοποίησις τοῦ εἶναι»²³. Μέσα στο κλίμα αὐτό ό

19. *Αὐτόθι*.

20. *Αὐτόθι*, σσ. 5-6.

21. *Αὐτόθι*.

22. *Αὐτόθι*, σ. 6. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, «Une philosophie de la dynamique créative», *Philosophes critiques d'eux-mêmes*, 7, 1981 (Berne, P. Lang) σσ. 109-117 και 119-127.

23. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *ένθ. άν.*, σ. 6.

Ἐπίκουρος ἀντιλαμβάνεται τὴν κάρπωση τοῦ καιροῦ ὡς προθετικήν διαδικασία βελτιστοποιήσεως τῆς ὑπάρξεως διὰ μέσου τῆς βιουμένης ἐμπειρίας μιᾶς δεδομένης ἡδονῆς· μιᾶς εὐκαιρίας δηλαδή εὐνοϊκῆς γιὰ τὴν ὑπαρξή, προκειμένου αὐτὴ νὰ φθάσῃ σ' ἕναν βαθμὸ συνειδήσεως ὅχι πιά τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πλέον-εἶναι. Ὑπάρχει μιὰ *στατική* τῆς ἡδονῆς – κι αὐτὴ ἡ στατικὴ ἐφαρμόζεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν καταστηματατικῶν ἡδονῶν· ὑπάρχει ὁμως ἐξ ἴσου, στὸ ἐπίπεδο τῶν κινητικῶν ἡδονῶν, ἀκριβῶς μιὰ *κινητικὴ* τῆς συνειδήσεως ποὺ κινεῖται μὲ τὴν ταχύτητα τῶν ἡδονῶν ἐκείνων· καί, τέλος, ὑπάρχει μιὰ *δυναμικὴ* τῆς συνειδήσεως ἔναντι τῆς ἡδονῆς, καὶ ἡ ὁποία καλύπτει τὸ σύνολον τῶν προνομιούχων συνειδησιακῶν καταστάσεων²⁴, καταστάσεων καιρικῶν κατ' ἐξοχήν. Μέγιστον καὶ βέλτιστον, ὡς χαρακτῆρες ταυτοχρόνως ἀποδοτέοι στὸν καιρὸν, προσιδιάζουν ἐξ ἄλλου σ' αὐτὴν τὴν δυναμικὴ τῆς συνειδήσεως καθ' ὃ μέτρον ἡ συνείδηση προσανατολίζεται πρὸς τὴν κάρπωσιν τῆς ἡδονῆς, ἰδιαίτερα ἂν ἡ βιούμενη ἡδονὴ συνδυάζεται πρὸς μιὰν ἡδονὴ ποὺ δὲν εἶναι μὲν ἄμεση, τὴν ὁποίαν ὁμως ἡ συνείδησις ἔχει ἤδη ἐπιλέξει. Ἡ ἡδονὴ τῆς ἀναμονῆς μιᾶς ἡδονῆς εἶναι *ὥσάν ἢ κατὰ προήγησιν κάρπωσις* τῆς ἡδονῆς αὐτῆς, ὅπως ἀκριβῶς *ἡ ἡδονὴ τῆς ἀνακλήσεως μιᾶς ἡδονῆς* εἶναι δυνατόν νὰ βιωθῇ ὡς ἕνα παράγωγον ἐκείνης.

Ὅπωςδὴποτε, μονάχα ἡ ἀναπάντεχη ἡδονὴ εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατόν νὰ βιωθῇ, καθ' ὅσον μονάχα αὐτὴ ἐκφεύγει πάσης κατὰ προήγησιν καρπώσεως, ἄρα καὶ διαβρώσεως. Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀναπάντεχη ἡδονὴ συναγείρει διὰ μιᾶς ὅλες τίς συνειδησιακὲς δυνάμεις, κι ὁ στιγμιαίος αὐτὸς συναγερμὸς τὴν καθιστᾷ ἐντονώτερα συνειδητήν. Ἡ ἀναπάντεχη ἡδονὴ εἶναι, ἀπὸ μιὰν ἄποψιν ἐντελῶς ἰδιαίτερην, ἡδονὴ καθαρή. Ἡ συνείδησις δὲν χωρεῖ στὴν κάρπωσή της παρὰ μόνον ἀφοῦ αὐτὴ ἔχει ἐκδηλωθῇ στὸ συνειδησιακὸ πεδίο. Ἡδονὴ τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι ἕνα *ἐξαίφνης* ὡς πρὸς τὴν συνείδησιν, κι ἀκριβῶς ὁ χαρακτήρας της αὐτὸς τοῦ *οὕτω βιωθέντος* τὴν καθιστᾷ κατάστασι προνομιούχον τῆς συνειδήσεως, τῆς ὁποίας καὶ προκαλεῖ τὴν ἴδια τὴν δομὴ καὶ τὴν λειτουργικότητα. Πράγματι, ἐξ ἀπήνης καταληφθεῖσα, στὴν περίπτωσι αὐτήν, ἡ συνείδησις συνέρχεται μετ' ὀλίγον, προκειμένου νὰ χωρήσῃ, σύμφωνα

24. Πβ. ἄνωτ. καὶ σημ. 15. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ πορεία τοῦ πνεύματος*, τ. 3: *Αἱ ἀξίαι*, Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1977, σσ. 224-226· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Aliénation ou plus-êtré? Vers une axiologie des plaisirs», *Revue Philosophique*, 102, 19 σσ. 455-458.

πρὸς τὸν καιροποιητικὸν τῆς δυναμισμὸν, ὅχι πλέον στὴν ἀναζήτησιν τῆς ἤδη ἐπελθούσης ἡδονῆς, ἀλλὰ τῆς βελτίστης καρπώσεώς της, ὀρθώνοντας, μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ἐντὸς τῆς ἴδιας τῆς ἡδονῆς, μιὰν καιρικότητα εἰς δεύτερον βαθμὸν, συμπληρούμενην ἀπὸ μιὰν καιρικότητα εἰς τρίτον βαθμὸν κ.ο.κ. Στὸ σημεῖον αὐτὸ ἀνακύπτει γιὰ τὴν συνειδήσιν τὸ πρόβλημα τοῦ πῶς ἡ ἴδια θὰ συνέλθει ἀρκετὰ ἐνωρὶς ἀπὸ τὴν ἐκπληξή της, ὥστε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς δοκιμαζόμενης ἡδονῆς πρὶν αὐτὴ τῆς διαφύγει, ἐξαφανισθῇ καί, τελικῶς, ἀπολεσθῇ γι' αὐτήν²⁵. Ὁ J.-M. Gabaude τονίζει ἀκριβῶς «τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν μεταξὺ πλέον-εἶναι, προθετικότητος καὶ καιρικῆς χρησιμότητος. Στὴν φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου, ἡ σχέση αὐτὴ ἐκφράζει μιὰν ἀλυσίδα εἰδικῶν στιγμῶν ἡδονῆς καθὼς καὶ τὸ ἐπαναλήψιμον μιᾶς ἡδονῆς. Πλέον-εἶναι, προθετικότης, ἐκκαιρικευτικότης εἶναι τρεῖς χαρακτῆρες ποὺ ταυτίζονται στὸ ἐπίπεδο τῶν καταστημάτων ἡδονῶν, καὶ ποὺ ὀρίζουν τὴν βέλτιστην ποιότητα τοῦ βίου ὡς ἀποδεκτικότητος κατανοητικῆς, ἐκτιμητικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς τοῦ ἐν ἡδονῇ καρπωθέντος κόσμου»²⁶.

Στὴν Ἐπιστολὴν πρὸς Ἡρόδοτον, ὁ Ἐπίκουρος ἀναφέρει ὡς δυνατὴν πηγὴν πλάνης «τὸ προσμένον»,²⁷ δηλαδὴ τὸ ἄνοιγμα προσμονῆς τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν αἴσθησιν· συγκεκριμένως τὸ «καλούπι» ὅπου τὰ ὑλικά ἐρεθίσματα, ὅσα προέρχονται ἔξωθεν, συλλέγονται γιὰ νὰ μεταμορφωθοῦν σὲ εἰκόνα. Ἡ πλάνη τοποθετεῖται συνεπῶς τόσον ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὑποδοχῆς ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐρεθισμάτων τὰ ὁποῖα πιθανῶς φθάνουν μέχρι τῶν αἰσθήσεων ἀφοῦ ἔχουν ἤδη ὑποστῇ ἀλλοίωσιν. Ἐνα ἀνάλογο «προσμένον» πρέπει, κατὰ πᾶσαν ἀληθοφάνειαν, νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς καιρικῆς προθετικότητος τῆς συνειδήσεως προκειμένου περὶ τῆς ἀναζητήσεως τῶν ἡδονῶν χάριν καρπώσεώς των. Ὡστόσο, ὁ κίνδυνος πλάνης τὸν ὁποῖον ἡ

25. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, *Φαινομενολογία τῶν ἡδονῶν*, σσ. 49 κ.ἐξ.

26. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *ἔθν. ἀν.*, σ. 6.

27. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, «*Le clinamen*, source d'erreur?», *Actes du VIII Congrès G.Budé*, Paris, 1968, σσ. 175-182. Κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, σ' ἀνάλογον ἐρμηνεία τῆς πλάνης θὰ προβῇ ὁ Hume, καταφεύγοντας στὴν ἔννοιαν τῆς νοητικῆς *συνηθείας* καὶ στὴν ἀρχὴ *post hoc, ergo propter hoc*, καὶ ἀποδίδοντας σπουδαιότητα στὴν σύνδεσιν ἀναμενόμενων διαδοχῶν γιὰ τὴν δημιουργία πεπλανημένων αἰτιακῶν ἐξαρτήσεων.

στάση αυτή συνεπάγεται ελαχιστοποιείται κατά τὸ δυνατόν λόγω τῆς πεττειακῆς δραστηριότητος τῆς συνειδήσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἔγινε προηγουμένως λόγος· δραστηριότητος ἡ ὁποία ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν μέριμναν ἀποφυγῆς τῆς πλάνης κατὰ τὴν διαδικασίαν ἐπιλογῆς μιᾶς ἡδονῆς ποὺ κρίνεται λογικῶς προτιμότερη μιᾶς ἄλλης. Ἡ θυμικὴ ἀπόχρωση τῆς συνειδησιακῆς δραστηριότητος, ὡς ἀκριβῶς ἡ συνειδήσις χωρεῖ στὴν ἀρπύρα μιᾶς ἡδονῆς, ὑπόκειται, τρόπον τινά, σὲ διόρθωσιν «εἰς τὴν πηγὴν», χάρις στὴν ἐπέμβαση τῆς πεττειας ποῦ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ της, χρωματίζεται ἀπὸ λογικότητα.

Ἐφεξῆς ὁ σχετικὸς πρὸς τὴν ἡδονὴν καιρὸς δύναται νὰ βιωθῇ ὀρθῶς καὶ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο χρήσιμον χειρισμοῦ, χάρις στὴν πεττειαν. Ἀξίζει καὶ πάλιν νὰ δοθῇ ὁ λόγος στὸν J.-M. Gabaude,²⁸ ὁ ὁποῖος ὑπομνησκει τὴν φράση τοῦ Σωκράτους στὸν πλατωνικὸν *Φίληβο*: «Ἐν μέσῳ μας, ὅσο ζοῦμε, ἡ ἀρμονία διαλυθῇ, τότε, καθ' ὅν χρόνον, μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, διαλύεται ἡ φύσις, γεννῶνται καὶ τὰ ἄλλα ... Ἐν ὅμως ἡ ἀρμονία ἀνασυντεθῇ καὶ ἂν ἡ φύσις ἀνασταθῇ, τότε γεννᾶται ἡ ἡδονή»²⁹. Περισσότερον ἀπὸ τὴν ἱπποκρατικὴν καταγωγὴ τῆς θεωρήσεως αὐτῆς³⁰, τὸ σημαντικὸν ἐδῶ εἶναι ὅτι ἡ μηχανιστικὴ στάση τοῦ Πλάτωνος, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν δυνατότητα μιᾶς ἀναδομήσεως τῶν δομῶν τῆς συνειδήσεως ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς βιώσεως μιᾶς ἡδονῆς, οὐδόλως ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀντίστοιχὴν στάση τοῦ Ἐπικούρου, ἡ ὁποία ὀργανώνεται γύρω ἀπὸ τὴν ὑφέρπουσαν ἔννοιαν τοῦ καιροῦ. Προκειμένου ἡ συνειδήσις νὰ χωρήσῃ στὴν ἀρπύρα μιᾶς ἡδονῆς προέχει ἡ διακρίβωσις μιᾶς στιγμῆς μοναδικῆς. «Οὔτε ἐνωρίτερον οὔτε ἀργότερον τοῦ δέοντος». Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ὑποκρύπτει ἓνα δυναμικὸν ζεῦγος ἀντιτιθέμενων κατηγοριῶν. «Οὔτε ἐνωρίτερον οὔτε ἀργότερον τοῦ δέοντος ἀποβαίνει, τελικῶς, μιὰ καιρικὴ κατηγορία μεταχρονική. Μεταβαλλόμενη σὲ καιρικότητα, ἡ φαινομενικὴ χρονικότης ὑπερβαίνεται ἀξιολογικῶς ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρον. Ὁ σοφὸς μεταβάλλει τὰ πλαίσια τοῦ χρόνου σὲ πλαίσια τοῦ καιροῦ»³¹.

28. Πβ. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *ἐνθ' ἄν.*, σ. 7.

29. *Φίληβ.*, 31 d' ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ., X, 131 (USENER, *Epicurea*, 68, σ. 121, 34-36,

30. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, «Mouvement musical et psychologie dans les derniers dialogues de Platon», *Musique et philosophie*, Dijon, Soc. Bourguignonne de Philos., 1985, σσ. 3-14.

31. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie épicuriste du plaisir», *ἐνθ' ἄν.*, σ. 7.

4. Μία ήθικη συνδυαστική, οίονει καλλιτεχνική. Πεττεία και καιρός διαφωτίζονται αμοιβαίως στο πλαίσιο της αναζητήσεως και της καρπώσεως της ήδονης. Σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ἡ πεττεία ἀναδεικνύεται τέχνη τῆς διερευνήσεως τοῦ πεδίου τῶν ἐφικτῶν ἡδονῶν καὶ τῆς προδιαθέσεως τῆς συνειδήσεως νὰ προβαίνει ἀνάμεσά τους σ' ἐπιλογή ὀρθήν, καθ' ὃ χρήσιμην γιὰ τὴν συνέχιση τῆς ὑπάρξεως ὑπὸ τις βέλτιστες συνθήκες. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς του, ὁ καιρός, ὀρθῶς ἀξιοποιούμενος ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως ποὺ ἐπιζητεῖ διακρίβωσιν τῶν ἀντικειμένων τῆς δραστηριότητός της, ἀποβαίνει αὐτόχρημα τὸ κριτήριον τῆς ὀρθότητος τῆς συνειδησιακῆς κινητικότητος κατὰ τὴν περαιτέρω ἐφαρμογὴν τῶν δεδομένων τῆς πεττείας, γιὰ τὴν ἀναδόμηση τῆς πραγματικότητος συμμόρφως πρὸς τὴν συνειδησιακὴ προθετικότητα. Συσχετιζόμενη πρὸς τὴν πεττειακὴ δραστηριότητα, ἡ καιρικὴ δραστηριότης καθίσταται ἡ ἐκδήλωση μιᾶς ποσοτικῆς ἐπιλογῆς ποὺ συμπληρώνει τὴν ποιοτικὴν ἐκείνη ἐπιλογή στὴν ὁποίαν ἡ συνειδήσεις ἔχει ἤδη προβῆ οίονει κατὰ προήγησιν³². Πεττεία καὶ καιρός διαμορφώνουν συνεπῶς μιὰ διττὴν ἐγγύηση περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γενόμενης ἐπιλογῆς ἀνάμεσ' ἀπὸ πολλὰς δυνητικὰς ἡδονές, τῆς ἡδονῆς δηλαδὴ ἐκείνης ποὺ θὰ καταστῇ ἡδονὴ ἐνεργεία. Αὐτονόητον εἶναι πῶς ἡ ἐπιλογή αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσφορώτερη, ὥστε ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὴν ἀποστολὴ της. Ἄν ἡ πλάνη ὑπεισέλθῃ στὴν διαδικασία αὕτην, ἡ συνειδήσεις ἐνδέχεται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν κρίση της μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπόμενης ἐπιλογῆς της, χωρὶς ὥστόσο ποτὲ νὰ καταφθάσῃ ὅ,τι ἔχει τελεσιδίκως ἀπολεσθῇ γι' αὕτην. Ἡ ἐπαναληπτικότης τῶν ἡδονῶν δὲν ἀντισταθμίζει τὴν μοναδικότητα τῆς κάθε μιᾶς τους.

Στὸ πλαίσιο τῆς ἀείποτε ἀνανεούμενης ἱεραρχίας τῶν ἡδονῶν, ποὺ ἔχει διαμορφωθῇ ἀπὸ τὴν συνειδήσιν, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερβαθοῦν «ἡ ἀρχὴ κ' ἡ ρίζα παντὸς ἀγαθοῦ», ποὺ εἶναι ἡ σωματικὴ ἡδονή,³³ στὴν ὁποίαν κάθε ἄλλη ἡδονὴ εἶναι ἀναγώγιμη, ἔστω κι ἂν προσιδιάξῃ στὴν σοφία καὶ στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια³⁴. Ἐνῶ γιὰ

32. Πβ. τίς «κανονικὲς» διαδικασίες τῆς «ἐπιμαρτυρήσεως» καὶ τῆς «οὐκ ἐπιμαρτυρήσεως» (USENER, *Epicurea*, ἀπ. 247, σ. 181, 16 καὶ 21 ἀντιστοίχως).

33. Πβ. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ., 128-129.

34. Πβ. ΑΘΗΝ., ΔΕΙΠΝ., XII, 546 (USENER, *Epicurea*, ἀπ. 409, σ. 278): «καὶ τὰ σοφὰ καὶ τὰ περιττά».

τοὺς Κυρηναῖκούς, μ' ἐπὶ κεφαλῇς τὸν Ἀρίστιππον, ἡ ἡδονὴ εἶναι κίνηση παροδική, ὃ Ἐπίκουρος ὑποστηρίζει τελικῶς πῶς ἡ ἀληθινὴ ἡδονὴ τοποθετεῖται πέρα πάσης κινήσεως καί, κατὰ συνέπειαν, πέρα πάσης ἀνάγκης γιὰ ἡδονήν. Οἱ σωματικὲς ἐπιθυμίαι ικανοποιοῦνται εὐχερῶς: ἐπαρκοῦν πρὸς τοῦτο ὁ ἄρτος καὶ τὸ ὕδωρ³⁵. Οἱ ἀνώτερες ὁμῶς ἡδονές, ποὺ δὲν προϋποθέτουν ἐπιθυμίαν, οἱ ὁποῖες κατατάσσονται μεταξὺ τῶν «περιττῶν» καὶ ὁποῖες δυσχερῶς γίνονται ἐφικτές, χρῆζουν ἀκριβῶς μακρᾶς προσπάθειας ὥστε ν' ἀξίζουσιν τὴν ἐπιλογὴν διὰ τῆς ὁποίας ἡ συνείδησις τις καταξιώνει· ἅπαξ ἐνεργοποιηθοῦν, ἐγγυῶνται ἐξ ἴσου περὶ τῆς ὑπερβάσεως τῆς ἀγνοίας, κύριας αἰτίας τῶν ψυχικῶν διαταραχῶν, κ' ἐπιτρέπουν τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν καταστηματικῶν ἡδονῶν ποὺ συνεπάγονται τὴν ἀταραξίαν, ὑπέρτατην ἀξία τοῦ βίου. Ὅθεν καὶ ἡ σωτήριος λειτουργία τῆς φανταστικῆς καὶ τῆς μνημονικῆς πλοηγήσεως,³⁶ οἱ ὁποῖες ἀφ' ἑαυτῶν προσφέρουσιν στὴν συνείδησιν εὐχάριστες βιούμενες ἐμπειρίες ὀφειλόμενες σὲ ἡδονὲς δυνητικὲς ἢ παρελθούσες ποὺ ἀρκεῖ ν' ἀναβιώσουν· καιρικὴ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν δομὴν τῆς, ἡ ἀναβιώσις αὐτὴ ἀποβαίνει οὐσιαστικὴ γιὰ τὸν συνειδητό βίο.

Ἀντὶ ν' ἀφεθῇ νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ ἐπιθυμίες, τίς ὁποῖες, ἄλλωστε, περιφρονεῖ, ὁ σοφὸς προστρέχει στὴν φρόνησιν, ποὺ τοῦ ὑποβάλλει ποιὲς ἡδονὲς ἔχει συμφέρον νὰ ἐπιζητῇ³⁷, ἀφοῦ προηγουμένως καταφύγει σὲ συνυπολογισμόν («συμμετρεῖν») τῶν «ὑπὲρ» καὶ τῶν «κατὰ» μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Τὴν φρόνησιν συνεπικουρεῖ ὁ λόγος ὁ ὁποῖος ἔλκει διδάγματα ἀπὸ προηγούμενες ἐμπειρίες· διδάγματα ποὺ καλεῖται νὰ ὑποβάλλῃ στὴν συνείδησιν εἴτε ἐκ προτέρου εἴτε ἐξ ὕστερου, κατὰ περίπτωσιν³⁸. Φρόνησις καὶ λόγος (λογισμὸς) συνιστοῦν δυὸ ἐκ τῶν στοιχείων τῆς τετραπλῆς ρίζης τοῦ πρακτικοῦ λόγου, τὰ ὁποῖα διέκρινεν ἤδη ὁ Πλάτων³⁹. Τὰ

35. Πβ. Στοβ., Ἀνθ., XVII, 34 (USENER, Epicurea, ἀπ. 181, σ. 156).

36. Πβ. ἀνωτ., καὶ σημ. 27.

37. Πβ. λ.χ. Πλατ., Νόμ., Α', 631 c. A. DIES, «Unité et multiplicité de la vertu», *Revue des Études Grecques*, 55, 1942, σσ. 11 κ. ἐξ.· Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Περὶ τῆς τετραπλῆς ρίζης τοῦ πρακτικοῦ λόγου παρὰ Πλάτωνι», Ἀθηνᾶ, 69, 1965, σσ. 12-26.

38. Πβ. Ἐπιστ. πρὸς Μενουκέα, 132 (USENER, *Epic.*, σ. 64, 15-16): «νήφων λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν ... καὶ τὰς δόξας ἐξελαύνων»· πβ. αὐτόθι (USENER, *Epic.*, σ. 66, 1-2): «κρεῖττον εὐλογίστως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστως εὐτυχεῖν».

39. Πβ. λ.χ. Πλατ., Νόμ., Ι, 631 c' A. DIES, ἐνθ' ἂν· Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Περὶ τῆς τετραπλῆς ρίζης τοῦ πρακτικοῦ λόγου», σσ. 12-16.

στοιχεῖα αὐτὰ ὑποτίθεται πὼς ἐπιστρατεύονται ἀντιστοίχως κατὰ τὴν διαδικασία τῆς πεττειακῆς ἀναζητήσεως τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς καιρικῆς ἐφαρμογῆς τῶν διδαγμάτων τῆς ἐμπειρίας. Ἐξ ἄλλου, καθόλου δὲν χρειάζεται ἡ σχετικὴ ἔρευνα νὰ ἐπεκταθῇ: ἀρκεῖ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, στὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἡ κατὰ τὸν Ἐπίκουρον συμβολὴ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, συμβολὴ ποὺ εἶναι, στὴν πραγματικότητα, ἐπιστράτευσις καθολικὴ. Φρόνησις καὶ λόγος δὲν εἶναι οἱ μόνες δυνάμεις ποὺ ἐμπλέκονται στὴν διαδικασία αὐτὴν· ὅπως ἤδη ἐλέχθη, μνήμη καὶ φαντασία συντελοῦν κι αὐτές, διὰ τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον καλοῦνται νὰ παίξουν στὶς δραστηριότητες τῆς πεττείας καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ καιροῦ, πρὸς ἀξιολόγησιν καὶ βίωσιν τῶν ἡδονῶν. Ὁ μέγας ὅμως πρωταγωνιστὴς τῆς κατ' Ἐπίκουρον ἠθικῆς εἶν' ἀναμφισβήτητα ἡ φύσις, ποὺ ὑποβάλλει πρότυπα βίου σεβαστὰ ἐκ μέρους τοῦ σοφοῦ. Στὸ σημεῖον αὐτό, Ἐπικούρειοι καὶ Στωικοί, οἱ μεγάλοι ἀνταγωνισταί, ἐνώνονται ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸ ποὺ τρέφουν πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὰ πρότυπα ἠθικοῦ βίου τὰ ὁποῖα αὐτὴ ὑποτίθεται πὼς παρέχει⁴¹.

Ἄν καὶ ὁ Ἐπίκουρος προσανατολίζεται πρὸς τὴν φύσιν ἀναζητώντας παραδείγματα συμπεριφορᾶς, δὲν παραλείπει ὥστόσο νὰ δημιουργήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ νέα χάρη στὶς προχωρημένες ἀναλύσεις κατηγοριῶν τὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος εὖ νοεῖ. Δὲν πρόκειται περὶ κατηγοριῶν ἀνεγνωρισμένων ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ περὶ κατηγοριῶν διακριθεισῶν καὶ ἀξιολογηθεισῶν κατὰ τὴν συνάντησιν τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν ἐμπειρίαν. Ἡ ὑπαρξὶς κατηγοριῶν στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ οὐδόλως ἀναιρεῖ τὴν σπουδαιότητα κάθε μιᾶς τῶν ἡδονῶν, ὅσων θεωροῦνται καθ' ἑαυτῆς ὡς μοναδικῆς συνειδησιακῆς καταστάσεως. Ἔργον τῆς συνειδήσεως εἶναι νὰ ἐπιστατεῖ κάθε νέας ἐκ μέρους τῆς προσπάθειας ἀξιολογήσεως τῶν παντοίων πλεγμάτων ἐνδεχομένων συμπεριφορῶν, τὰ ὁποῖα παρατηρεῖ δίκην περιπτώσεων μοναδικῶν. Ἡ τέχνη τοῦ βίου, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται πίσω ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς πεττείας καὶ

40. Σχετικὰ πρὸς τὶς περὶ φαντασίας θεωρήσεις τοῦ Ἐπικούρου, πβ. τοῦ Αὐτοῦ, *Ὁ Πλωτῖνος καὶ τὸ φανταστικόν*, Ἀθῆναι, Ἔκδ. τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1982, ἰδίᾳ σσ. 27-31.

41. Στὴν ἐκφρασιν «ὁμολογουμένως ζῆν» τοῦ Ζήνωνος ὁ Χρύσιππος προσέθεσε: «τῇ φύσει». Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΡΟΥΛΟΣ, «Les cités humaines», *ἐνθ.ἀν.* (σημ.4).

τὴν προσφυγὴ στὸν καιρὸν, ἀποβαίνει μιὰ ὁλόκληρη συνδυαστικὴ προθετικότητων, τῆς ὁποίας ἡ λειτουργικὴ σκοπιμότης ἐντοπίζεται στὴν διακρίβωσιν τῆς χρησιμότητος τῶν ποιοτικῶν καὶ ποσοτικῶν ἐπιλογῶν στὶς ὁποῖες προβαίνει ἡ συνείδησις, σὲ σχέσιν πρὸς μιὰν σκοπιμότητα πρωτογενῇ ποὺ ἀναφέρεται στὸν δημιουργικὸν χαρακτήρα τῆς δραστηριότητος ἡ ὁποία προσιδιάζει στὴν ἠθικὴν ὑπαρξιν.

Ἡ ἴδια αὐτὴ δραστηριότης ἐκδηλώνεται ὑπὸ μορφήν αἰσθητικὴν, δηλαδὴ ὡς καλλιτεχνικὴ δημιουργικότης. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἐπικούρου ἀποβαίνει, κατὰ ταῦτα, καλλιτέχνης, ἀκριβέστερα τεχνίτης, ὁ ὁποῖος δὲν παύει νὰ ὑφαίνει, σύμφωνα πρὸς ἓνα πρότυπο ποὺ ὁ ἴδιος ἔχει ἐπιλέξει καὶ στὸ πλαίσιο ποὺ ὁ ἴδιος ἔχει προσδιορίσει, κατὰ μῆκος ἑνὸς δεδομένου συστήματος στημόνων, μιὰν σειρὰ παραλλαγῶν τῶν ὁποίων ἡ κάθε μιὰ ἐμφανίζει χαρακτηριστικά μοναδικόν, ἀνεπανάληπτον καὶ ἀμίμητον, δίχως ποτὲ νὰ πίπτῃ στὴν παγίδα τὴν ὁποίαν ἡ προεικόνισις αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἡδονῆς θὰ εἶταν δυνατόν νὰ τοῦ στήσῃ⁴². Ὁ σοφὸς διατηρεῖ ὡστόσο τὸ δικαίωμα νὰ μειδιᾷ κατὰ τὴν προεικόνισι μιᾶς ἡδονῆς προβλεπόμενης, πλὴν οὐδόλως ἐπιζητούμενης καὶ μάλιστα ἀναγκαστικῶς μετατρεπτῆς εἰς ἡδονὴν βιουμένην⁴³. Πᾶσα συνειδησιακὴ διερεῦνησις σχετικὴ πρὸς τὸν προσδιορισμὸ καὶ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν ἑνὸς κανόνος συμπεριφορᾶς συνεχῶς ἀνανεούμενου ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὶς συνθηκὰς ὑπὸ τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος κάθε στιγμὴν ἀναλαμβάνει ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν βίον, διατηρώντας τὸ δικαίωμά του νὰ παραμένῃ ἐλεύθερος, κυμαίνεται μετὰξὺ δραστηριότητος πεττειακῆς καὶ δραστηριότητος καιρικῆς. Τὴν ἴδια αὐτὴν ἐλευθερίαν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐξασφαλίζει χάριν τὴν ἱκανότητά του νὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὡς ἐλευθερίαν καλλιτεχνικὴν, προνόμιον καὶ συγχρόνως δικαίωμά του, κατὰ τὴν συνεχῆ προσπάθειαν τῆς ὑπάρξεως νὰ ἐνταχθῇ στὴν πραγματικότητα τοῦ ἐν γένει ἀνθρώπινου γίνεσθαι. «Ἡ ἐπικουρεὶος ἀτομοκρατικὴ φιλοσοφία δὲν περιορίζεται σὲ μιὰν παράθεσι μονάδων-νησίδων,

42. Πβ. Α. SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I, b, §29· Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ διαλεκτικὴ τῆς βουλῆσεως ὡς θεμέλιον τῆς αἰσθητικῆς καὶ τὸ σύστημα τοῦ Schopenhauer*, Ἀθήνα, 1958, §12, σσ. 27-28.

43. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Au pays du sourire ou la polyvalence d'une activité psychosomatique», *Annales d'Esthétique*, 8, (1969), 99-118.

ἀπομονωμένων ἀτομικοτήτων καὶ στιγμῶν χωριστῶν· τονίζει, ἀντιθέτως, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν οἰκοδομητικότητα»⁴⁴. Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἔννοιαν «τέχνη βίου». Ἄλλωστε, μέσα στὴν προοπτικὴ αὐτὴν «ὑπερβαίνονται λογοκρατικῶς ἡ ἡδονοθηρία καὶ ἡ ἐνεργοποιητικὴ θεώρηση τοῦ «ἐδῶ καὶ τώρα», τῶν Κυρηναϊκῶν»⁴⁵.

5. Μερικά συμπεράσματα. Ὅτι, στὸ πλαίσιο τῆς ἠθικῆς τοῦ ἐπικουρισμοῦ, χρησιμεύει ὡς διαλεκτικὴ ἀντίστιξη στὴν πεττεία καὶ στὸν καιρὸ, ὅπως οἱ ἔννοιες αὐτὲς προσδιορίστηκαν σ' ὃ,τι προηγήθηκε, εἶναι κυρίως ἡ ἰδέα τῆς συνολικότητας, ἐφαρμοζόμενῃ ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ σοφοῦ, νοουμένου ὡς συνόλου συνεποῦς, ἐνοποιημένου καὶ ἐνοποιοῦντος. Ἡ διερεύνηση τοῦ ὀρίζοντος τῶν ἐνδεχόμενων ἡδονῶν χάριν ἐπιλογῆς τῆς καταλληλοτέρας, ὁ καθορισμός, ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς πρόσφορες στιγμές, τῆς καιρικῆς ἐκείνης στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἡδονὴ θὰ βιωθῇ προνομιακῶς στὸ πλαίσιο ἑνὸς βίου συνεποῦς, συνιστοῦν τὴν κυρίαρχη μέριμνα τοῦ ἐπικουρείου ἀνθρώπου. Ἡ σταθερότης αὐτὴ καθορίζει καὶ τὴν θεώρηση τῆς «ἀρχιτεκτονικῆς οἰκοδομητικότητας» γιὰ τὴν ὁποῖαν ἔγινε λόγος προηγουμένως. Πρόκειται, στὴν πραγματικότητα, περὶ θεωρήσεως «ἐν οἰκοδομήσει», ἐν συνεχεῖ δημιουργίᾳ, ἡ ὁποία σὲ κάθε στιγμὴν ἐμπλουτίζεται διὰ νέων διαστάσεων, οἱ ὁποῖες ὁμως οὐδόλως εὐρίσκονται σ' ἀντίθεση πρὸς ἀλλήλας. Ὡς ἐκ τούτου, πεττεία καὶ καιρὸς χρησιμεύουν ἀντιστοιχῶς ὡς μέσα πρὸς ποιοτικὴν καὶ ποσοτικὴν διακρίβωσιν τῶν ἐνδεχομένων ποὺ προσφέρονται πρὸς εἰς τὴν συνείδησιν ἐπιλογὴν ἐντὸς τοῦ πεδίου ὅπου αὐτὴ ἐλίσσεται καὶ τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς σύνδεσμός της πρὸς τὴν καθολικὴν πραγματικότητα, ἐξασφαλίζοντάς της, δυναμικῶς, ἐνότητα, συνέχειαν καὶ προπάντων πλαστικότητα στὸ πλαίσιο τῆς ἀδιάκοπης μέριμνᾶς της πρὸς καλλιτεχνικὴν δημιουργία. Αὐτὴ ἡ δομητικότης καὶ αὐτὴ ἡ ἀναδομητικότης τοῦ ἐν λόγῳ πεδίου ἀνταποκρίνονται *προστακτικῶς* πρὸς μιὰν δομητικότητα καὶ μιὰν ἀναδομητικότητα τῆς ἀδιάκοπα δημιουργικῆς συνειδήσεως τοῦ σοφοῦ. Δι' αὐτῶν ἐξασφαλίζεται ἡ ἀρετὴ τῆς «ἀταραξίας» τῆς συνειδήσεως. Ἡ «ἀταραξία» ἀποκλείεται νὰ εἶναι

44. Πβ. J.-M. GABAUDE, «Anthropologie. épicuriste du plaisir», *ἐνθ. ἀν.*

45. *Αὐτόθι*.

προϊόν ασυνειδησίας· ἂν ἐπιβάλλεται ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, τοῦτο ὀφείλεται στὴν μόνιμη μέριμνα τῆς συνειδήσεως νὰ φθάσῃ στὴν βεβαιότητα μιᾶς ὑπαρξιακῆς συνοχῆς. Πεττεία καὶ καιρὸς συμβάλλουν εἰς τὸ νὰ τῆς διευκολύνουν τὴν πορεία πρὸς παρόμοια βεβαιότητα.